

ПРАВО АДВОКАТА НА ВІДСТРОЧКУ ВІД МОБІЛІЗАЦІЇ ЯК ІНСТИТУЦІЙНА ГАРАНТІЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ АДВОКАТУРИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Синицин П. М.

ВСТУП

Повномасштабне збройне вторгнення Російської Федерації в Україну, розпочате 24 лютого 2022 року, стало безпрецедентним викликом для української державності, правопорядку та функціонування інститутів публічної влади. Навіть початок у 2014 році Антитерористичної операції не мав такого впливу на стан у державі. Воєнний стан, який було запроваджено на всій території України, зумовив фундаментальну трансформацію майже всіх сфер суспільного життя, включно з діяльністю системи правосуддя та адвокатури як елемента механізму забезпечення прав і свобод людини і громадянина.

На сьогодні, в умовах збройної агресії російської федерації особливого значення набуває питання дотримання принципу верховенства права, який не може бути поставлений у залежність від воєнно-політичної ситуації. Натомість, в умовах воєнного стану з держави не знімається обов'язок забезпечити ефективні та дієві гарантії доступу до правосуддя, права на справедливий суд і права на професійну правничу допомогу. У такому контексті адвокатура виступає не лише як професійна спільнота, що надає правову допомогу, а як інституційна складова громадянського суспільства, без якої неможливе повноцінне функціонування судової системи та реалізація конституційних прав особи.

Попри це, до адвокатів застосовуються загальні мобілізаційні норми, а законодавством не передбачено жодних професійних гарантій. У то й же час окремі категорії державних службовців, працівників органів державної влади чи критичної інфраструктури мають право на застосування до них спеціального механізму бронювання, або автоматичне право на відстрочку від призову за родом професійної діяльності. Таким чином, адвокат фактично є єдиним професійним учасником судового процесу, без якого неможлива реалізація права на захист і правничу допомогу, але який в умовах загальної мобілізації та воєнного стану не може розраховувати на захищеність і безперервність своєї діяльності.

Така прогалина у законодавстві на практиці породжує низку системних проблем. Фіксуються численні випадки, коли адвокатів викликали або примусово доставляли до територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки безпосередньо під час виконання ними професійних обов'язків, зокрема в приміщеннях судів, під час участі в судових

засіданнях, проведення слідчих (розшукових) дій або надання правової допомоги затриманим особам¹. Зазначені ситуації мають не лише індивідуальний, а й публічно-правовий вимір, оскільки безпосередньо впливають на строки та ефективність судового розгляду, порушують принцип змагальності сторін, ставлять під загрозу реалізацію права на захист та можуть призводити до істотних процесуальних порушень.

Вбачається, що окремої уваги потребує той факт, що відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»² професійні права, честь і гідність адвоката перебувають під особливою охороною держави, а будь-яке втручання в адвокатську діяльність заборонене. Примусове припинення участі адвоката у процесуальних діях шляхом його мобілізації або доставлення до ТЦК та СП у момент виконання професійних функцій фактично нівелює ці законодавчі гарантії та створює небезпечний прецедент підміни конституційних принципів доцільності воєнного часу. Така практика суперечить як національному законодавству, так і міжнародним стандартам, зокрема Основним принципам ООН щодо ролі адвокатів, які зобов'язують держави забезпечувати адвокатам можливість виконувати свої професійні обов'язки без залякування, перешкод чи необгрунтованого втручання.

У даному контексті актуалізується питання запровадження інституту бронювання або права на відстрочку від мобілізації для адвокатів не як пільги, а саме інституційної гарантії адвокатської діяльності. Мова тут не про звільнення адвокатів від конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, а про баланс публічного інтересу в обороздатності держави з не менш важливим публічним інтересом у забезпеченні доступу до правосуддя та дотриманні фундаментальних прав людини. Відсутність адвоката у кримінальному, адміністративному чи цивільному процесі не може бути компенсована жодними спрощеними процедурами без істотного порушення стандартів справедливого суду³.

Водночас, обрана тематика досліджувалася лише фрагментарно. Зокрема, Є. О. Гамрецький розглядав забезпечення гарантій адвокатської діяльності в особливий період в контексті незалежності адвокатської діяльності в умовах запровадження воєнного стану⁴. Новицька Н. Б. та Новицький А. М. досліджу-

¹ Захищав поліцейських – опинився в частині: адвоката мобілізували під час виконання обов'язків // Національна асоціація адвокатів України. URL: <https://unba.org.ua/news/10614-zahishav-policejs-kih-opinivsy-a-v-chastini-advokata-mobilizovali-pid-chas-vikonannya-obovyazkiv.html>.

² Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 03.08.2012 № 5076-VI (із змінами станом на 03.08.2023) // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>

³ Тиск на адвокатів – показник порушення прав людини в Україні // Національна асоціація адвокатів України. URL: <https://unba.org.ua/news/9118-tisk-na-advokativ-pokaznik-porushennya-prav-lyudini-v-ukraini-naau.html>

⁴ Гамрецький Є. О. Забезпечення гарантій адвокатської діяльності в особливий період // Актуальні проблеми держави і права. 2024. Вип. 102. С. 25–30. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2024_102_6

вали теоретичні засади функціонування інституту адвокатури в кризовий період⁵. Водночас окреме дослідження присвячене

Таким чином, проблема бронювання та відстрочки від мобілізації адвокатів потребує комплексного наукового осмислення з урахуванням конституційно-правових засад, міжнародних стандартів, судової та реалій воєнного стану. Саме в цьому вимірі інститут адвокатури має розглядатися як елемент правової безпеки держави, а гарантії її безперервного функціонування – як необхідна умова збереження верховенства права навіть у найскладніших умовах воєнного часу.

1. Нормативно-правові засади регулювання мобілізації та бронювання у контексті захисту прав адвокатів

Нормативно-правове регулювання мобілізаційних процесів в Україні ґрунтується на комплексі законодавчих і підзаконних актів, центральне місце серед яких посідає Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію»⁶. Цей Закон визначає правові та організаційні засади підготовки держави до оборони, порядок проведення мобілізації, а також правовий статус громадян, підприємств, установ і організацій у період мобілізаційних заходів.

Введення правового режиму воєнного стану, відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану»⁷, істотно розширило можливості держави щодо залучення людських ресурсів для забезпечення обороноздатності держави, але навіть збройна агресія РФ не може звільнити державу від обов'язку дотримуватися конституційних принципів, правової визначеності та пропорційності втручання у права і свободи людини.

Конституція України, закріплюючи обов'язок громадян щодо захисту Вітчизни, одночасно гарантує низку основоположних прав, що не можуть бути скасовані навіть в умовах надзвичайного чи воєнного стану або можуть бути обмежені лише в межах, необхідних для досягнення легітимної мети. До таких прав належить, зокрема, право на судовий захист і право на професійну правничу допомогу, реалізація яких безпосередньо залежить від функціонування інститутів правосуддя та адвокатури⁸.

Мобілізаційне законодавство України має галузевий спеціальний характер і перебуває у тісному взаємозв'язку з нормами адміністративного, конституційного, трудового та процесуальних галузей права. Так, будь-які рішення у сфері мобілізації окремих професійних груп повинні враховувати не лише

⁵ Новицька Н. Б., Новицький А. М. Інститут адвокатури в Україні: теоретичні та практичні аспекти функціонування в кризовий період // Європейський правничий часопис. 2024. Вип. 5. С. 56–62. Режим доступу: <http://dspace.e-u.edu.ua/handle/123456789/839>

⁶ Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21 жовт. 1993 р. № 3543. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 44. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text>

⁷ Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 03.08.2012 № 5076-VI (із змінами станом на 03.08.2023) // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>

⁸ Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

оборонні потреби, але й потенційний вплив таких рішень на стабільність функціонування інших суспільно значущих інститутів, зокрема судової системи та механізмів захисту прав людини. Через призму цього особливого значення набуває питання диференціації правового статусу військово-зобов'язаних залежно від характеру виконуваних ними функцій. Вбачається, що законодавець, визнаючи неможливість повноцінного функціонування держави без окремих категорій фахівців, передбачає спеціальні механізми відстрочки або звільнення від призову для тих осіб, чия діяльність має критичне значення для публічних інтересів. Такий підхід є загальновизнаним у правових системах демократичних держав і відповідає принципу інституційної безперервності. Основною нормою, що встановлює коло осіб, які не підлягають призову на військову службу під час мобілізації або мають право на відстрочку, є стаття 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію». Норма закладена у цій статті формує нормативний баланс між загальним обов'язком громадян щодо захисту держави та необхідністю забезпечення безперервного функціонування органів публічної влади і правосуддя.

Приписами частини першої статті 23 визначено вичерпний перелік категорій військовозобов'язаних, які звільняються від призову під час мобілізації. Зокрема, у статті передбачене таке звільнення для суддів, членів Вищої ради правосуддя, членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів, а також інших посадових осіб, діяльність яких безпосередньо пов'язана з функціонуванням судової системи та здійсненням дисциплінарного контролю у сфері правосуддя. Включення зазначених осіб до переліку є логічним і обґрунтованим, оскільки їх відсутність унеможливила б здійснення правосуддя як такого, що фактично заблокувало б реалізацію права на справедливий суд.

Інститут бронювання військовозобов'язаних законодавець виокремлює, закріплюючи у пункті 2 частини першої статті 23 зазначеного вище Закону. Бронюванню підлягають працівники органів державної влади, органів місцевого самоврядування, прокуратури, судів, органів досудового розслідування та інших установ, від діяльності яких залежить виконання державою своїх базових функцій. Вбачається, що бронювання має інституційний характер і спрямоване не на захист конкретної особи, а на збереження кадрового потенціалу відповідного органу або сфери, в залежності від критичності необхідності їх функціонування для держави та суспільства.

Показово, що зі зміст статті 23 свідчить про відсутність у ній будь-яких положень, щодо адвокатів або адвокатської діяльності. Адвокатуру не віднесено ні до переліку осіб, які звільняються від призову, ані до переліку осіб, що підлягають бронюванню. Таким чином, очевидним стає дисбаланс професійних гарантій, оскільки адвокати є невід'ємними учасниками судового процесу та виконують публічно значущу функцію із забезпечення реалізації права на захист і доступу до правосуддя шляхом надання професійної правничої допомоги.

Відсутність адвокатів у системі нормативних гарантій мобілізаційного законодавства свідчить про фрагментарний підхід законодавця до розуміння системи правосуддя, в якій суд, прокуратура та органи досудового розслідування розглядаються окремо від адвокатури. Особа, яка отримує

правничу допомогу має право самостійно обрати адвоката, який представлятиме її інтереси, а неявка дію адвоката у зв'язку з мобілізацією у засідання чи на слідчу звісно є поважною причиною, але в такому разі строки розгляду справ будуть далекими від розумних та передбачених законодавством. Отже, зазначений підхід не відповідає сучасним уявленням про справедливий судовий розгляд, який за своєю природою є змагальним і неможливим без належного представництва та захисту сторін.

Аналіз переліку осіб, які відповідно до статті 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» звільняються від призову або підлягають бронюванню, свідчить про те, що законодавець, крім іншого враховував необхідність забезпечення безперервного функціонування судової влади як однієї з гілок державної влади. Судді, члени органів суддівського врядування, працівники апаратів судів та органів досудового розслідування розглядаються як суб'єкти, без яких здійснення правосуддя втрачає інституційну спроможність. Вбачається, що логіка цього ґрунтується на конституційних положеннях щодо незалежності судової влади та її особливої ролі в реалізації принципу стримувань і противаг. Згідно з ч. 4 ст.9 Закону України «Про критичну інфраструктуру» до життєво важливих функцій та/або послуг, порушення яких призводить до негативних наслідків для національної безпеки України віднесено правопорядок, здійснення правосуддя, тримання під вартою. Тобто суд, як орган, уповноважений до здійснювати правосуддя, не може бути зупинений або паралізований навіть в умовах воєнного стану, оскільки саме він покликаний забезпечувати захист прав і свобод людини, розгляд правових спорів, дотримання процесуальних гарантій. Окрім того, включення зазначених суб'єктів до переліку осіб, які не підлягають мобілізації, має на меті мінімізацію ризиків порушення міжнародних зобов'язань України. Європейський суд з прав людини у своїй практиці неодноразово наголошував, що держава зобов'язана забезпечити функціонування судової системи навіть за умов надзвичайних ситуацій, зокрема воєнних конфліктів⁹. Відсутність суддів або інших ключових учасників процесу може розцінюватися як системне порушення права на справедливий суд.

Таким чином, нормативне закріплення права на відстрочку або бронювання окремих категорій працівників системи правосуддя є проявом інституційного підходу законодавця, спрямованого на збереження стабільності правової системи в умовах підвищеного навантаження та кризових обставин.

У цьому контексті особливої уваги потребує той факт, що адвокатура, попри її ключову роль у здійсненні правосуддя, залишилася поза межами нормативного регулювання статті 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію». Відсутність адвокатів у переліках осіб, які звільняються від призову або підлягають бронюванню, свідчить про наявність суттєвої нормативної прогалини, що має системний характер.

⁹ Прецедентне право Європейського суду з прав людини щодо захисту прав уразливих верств населення : навч. посіб. / О. О. Гайдулін, В. Ю. Худолей, І. М. Шаркова. Київ : ФОП Голембовська О.О. 300 с. URL: https://nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/msc_3_copy.pdf

Адвокат не є допоміжним або факультативним учасником судового процесу. У кримінальному провадженні участь захисника в окремих категоріях справ є обов'язковою, а в цивільному та адміністративному судочинстві адвокат забезпечує ефективну реалізацію права на правничу допомогу. Відсутність адвоката або неможливість його участі в процесі фактично нівелює принцип змагальності сторін та ставить учасників процесу в нерівне становище, при цьому підкреслюється, що особа має право обрати саме конкретного адвоката для отримання нею правничої допомоги

Таке ігнорування адвокатури законодавцем в контексті мобілізаційних заходів створює ризик формалізації правосуддя, коли судові засідання відкладаються, процесуальні строки порушуються, а право на захист реалізується лише декларативно.

Крім того, відсутність чіткого нормативного статусу адвокатів у мобілізаційному законодавстві створює передумови для свавільного втручання в адвокатську діяльність, а такі випадки є непоодинокими¹⁰. Факти примусового доставлення адвокатів до територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки під час виконання ними професійних обов'язків свідчить про відсутність належного балансу між публічними інтересами оборони та необхідністю гарантування прав людини.

Враховуючи наведене, зазначається, що адвокатура фактично опиняється у вразливому становищі порівняно з іншими інститутами правосуддя, що суперечить як національному законодавству про адвокатуру, так і міжнародним стандартам. Відсутність адвокатів у системі бронювання фактично означає відсутність інституційної гарантії безперервності адвокатської діяльності, що в умовах воєнного стану може мати довгострокові негативні наслідки для всієї правової системи.

2. Інституційні гарантії безперервності адвокатської діяльності в умовах мобілізації та воєнного стану

Відповідно до Конституції України, кожному гарантується право на професійну правничу допомогу, а у випадках, передбачених законом, – безоплатну¹¹. Згідно з усталеною доктриною конституційного права, реалізація цього положення неможлива без функціонування незалежної та професійної адвокатури. У цьому сенсі адвокатура виконує суспільно значущу функцію, спрямовану на забезпечення балансу між публічною владою та особою.

Як вбачається з положень Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», адвокатура є незалежним самоврядним інститутом, покликаним забезпечувати здійснення захисту, представництва та надання інших видів

¹⁰ Адвокатів намагались силоміць мобілізувати під час судового засідання // Закон і Бізнес. URL: https://zib.com.ua/ua/167234-advokativ_namagalis_silomic_mobilizuvati_pid_chas_sudovogo_z.html

¹¹ Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. База даних «Законодавство України». ВР України. URL: 52 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Tex>

правничої допомоги на професійній основі¹². При цьому незалежність адвокатської діяльності виступає не самоціллю, а необхідною умовою ефективного захисту прав і свобод людини, особливо в умовах кримінального переслідування або публічно-правових спорів.

Адвокат у судовому процесі є не просто представником інтересів клієнта, а рівноправним учасником судочинства. Змагальність сторін, рівність процесуальних можливостей та справедливність судового розгляду безпосередньо залежать від можливості адвоката здійснювати свою професійну діяльність без перешкод, тиску або ризику її раптового припинення. Саме тому будь-які обмеження, пов'язані з мобілізацією адвокатів, мають оцінюватися крізь призму їх впливу на реалізацію права на справедливий суд.

Згідно з Основними принципами ООН щодо ролі адвокатів¹³, держави зобов'язані забезпечити адвокатам можливість виконувати всі свої професійні обов'язки без залякування, перешкод, переслідування або неналежного втручання. У зазначених принципах прямо вказується, що адвокати не повинні ототожнюватися зі своїми клієнтами або їхніми справами, а також не можуть зазнавати негативних наслідків у зв'язку з виконанням професійних функцій. Як вбачається з практики Європейського суду з прав людини, право на справедливий суд відповідно до статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод включає не лише формальний доступ до суду, а й ефективну можливість скористатися правничою допомогою. У низці рішень Суд наголошував, що держава несе позитивний обов'язок організувати систему правосуддя таким чином, щоб особа не була позбавлена реального захисту через дії або бездіяльність державних органів¹⁴.

Навіть в умовах надзвичайного або воєнного стану, згідно з Європейською Конвенцією з прав людини, допускається лише обмеження окремих прав у межах, необхідних для досягнення легітимної мети¹⁵. Водночас право на захист та базові процесуальні гарантії не можуть бути зведені нанівець. У цьому сенсі масова або непередбачувана мобілізація адвокатів, яка унеможливає їх участь у судових процесах, може розглядатися як непропорційне втручання у право на справедливий суд.

На практиці мобілізація адвокатів без належних інституційних запобіжників призводить до низки негативних наслідків, які мають як індивідуальний, так і системний характер. Відсутність захисника через мобілізацію спричиняє відкладення судових засідань, порушення розумних

¹² Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 03.08.2012 № 5076-VI (із змінами станом на 03.08.2023) // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>

¹³ Основні принципи ООН щодо ролі адвокатів : прийняті VIII Конгресом ООН з попередження злочинності та поводження з правопорушниками, Гавана, 27 серпня – 7 вересня 1990 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakononline.ua/documents/show/156416__156416

¹⁴ Airey v. Ireland (заява № 6289/73) : Рішення Європейського суду з прав людини від 9 жовтня 1979 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57420>

¹⁵ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 04.11.1950. База даних «Законодавство України». ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

строків розгляду справ, а в окремих випадках – неможливість продовження процесуальних дій.

Особливо критичною така ситуація є у кримінальних провадженнях, де участь захисника є обов'язковою. Замінити адвоката «оперативно» без шкоди для якості захисту, як правило, неможливо, оскільки новий захисник потребує часу для ознайомлення з матеріалами справи, формування правової позиції та встановлення довіри з підзахисним. Відповідно, мобілізація адвоката фактично призводить до паралізації захисту.

Крім того, такі ситуації створюють додаткове навантаження на судову систему, оскільки суди змушені переглядати графіки розгляду справ, повторно викликати учасників процесу та вирішувати питання заміни захисників. У сукупності це негативно впливає на ефективність правосуддя та підриває довіру до судової системи в цілому.

Представниками адвокатської спільноти неодноразово порушувалося питання необхідності нормативного врегулювання статусу адвокатів у контексті мобілізаційних заходів. В 2023 році були зареєстровані два законопроекти про бронювання від мобілізації адвокатів (№ 9631 і № 9631-1). Але вони не були розглянуті в сесійній залі і до них були певні зауваження наукового управління парламенту¹⁶. У грудні 2024 року до Верховної Ради України було внесено законопроект № 12348, яким пропонувалося доповнити статтю 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» положеннями щодо надання відстрочки від призову адвокатам¹⁷.

Законопроектом пропонувалося надати право на відстрочку певній категорії адвокатів, а саме, тим, хто має щонайменше 10-річний стаж професійної діяльності, сумлінно сплачує внески на забезпечення реалізації адвокатського самоврядування, не має дисциплінарних стягнень та перебуває у Реєстрі адвокатів України з чинним правом на здійснення адвокатської діяльності. Зазначені критерії спрямовані на забезпечення балансу між інтересами обороноздатності держави та потребами правосуддя. Як вбачається з пояснювальної записки, запропоновані критерії були спрямовані на запобігання зловживанням і водночас на збереження кадрового ядра адвокатури.

Текст законопроекту став також предметом дискусій, висловлювалися зауваження щодо дискримінаційного характеру окремих його положень, адже право на відстрочку за ним передбачене не для всіх категорій адвокатів.

Попри обґрунтованість цієї ініціативи, станом на січень 2026 року законопроект не був включений до порядку денного. Така бездіяльність, вочевидь, свідчить про відсутність системного бачення ролі адвокатури в умовах воєнного стану та недооцінку ризиків, пов'язаних із фактичним «випадінням» адвокатів із судових процесів.

¹⁶ Адвокати – єдина сторона судового процесу, яка не заброньована, – нардеп // Національна асоціація адвокатів України. URL: <https://unba.org.ua/news/9832-advokati-edina-storona-sudovogo-procesu-yaka-ne-zabron-ovana-nardep.html>

¹⁷ Про внесення змін до статті 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» щодо надання відстрочки від призову на військову службу під час мобілізації адвокатам : проєкт Закону України від 19.12.2024 № 12348. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/45449>

У підсумку вбачається, що питання бронювання або відстрочки адвокатів від мобілізації має розглядатися не як надання професійних привілеїв, а як інституційна гарантія реалізації права на справедливий суд. Відповідно до принципу верховенства права, держава зобов'язана забезпечити функціонування всіх елементів правосуддя як єдиного механізму, в якому адвокатура відіграє незамінну роль.

Зaproвадження спеціального механізму бронювання адвокатів дозволило б забезпечити баланс між інтересами оборони держави та необхідністю дотримання фундаментальних прав людини. У цьому сенсі адвокатура має розглядатися як елемент правової безпеки, а не як суто приватна професійна спільнота. Таким чином, інституційне врегулювання питання відстрочки або бронювання адвокатів є не лише доцільним, але й необхідним кроком для збереження ефективності правосуддя, виконання міжнародних зобов'язань України та підтримання довіри до правової системи в умовах збройного конфлікту.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що проблема бронювання та відстрочки від призову адвокатів в умовах воєнного стану має не вузькопрофесійний, а системний конституційно-правовий характер. Вона безпосередньо пов'язана з функціонуванням механізму правосуддя, реалізацією права на справедливий суд та виконанням Україною міжнародних зобов'язань у сфері прав людини.

По-перше, встановлено, що чинне мобілізаційне законодавство України, зокрема стаття 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», формує диференційований підхід до правового статусу окремих категорій військовозобов'язаних, виходячи з критичної важливості їхньої діяльності для забезпечення публічних інтересів. Законодавець обґрунтовано передбачив звільнення від призову або механізми бронювання для суддів, органів суддівського врядування, працівників судів, прокуратури та органів досудового розслідування. Водночас адвокатура, попри її ключову роль у здійсненні правосуддя, залишилася поза межами цього нормативного регулювання, що свідчить про наявність суттєвої законодавчої прогалини.

По-друге, доведено, що адвокат не є факультативним або допоміжним учасником судового процесу. Адвокатура як незалежний самоврядний інститут забезпечує реалізацію права на професійну правничу допомогу, принципу змагальності сторін та рівності процесуальних можливостей. Відсутність адвоката у процесі, зумовлена його мобілізацією, призводить не лише до індивідуального порушення прав конкретної особи, а й до системних збоїв у роботі судової системи, зокрема затягування розгляду справ, порушення розумних строків та формалізації правосуддя.

По-третє, аналіз міжнародних стандартів, зокрема Основних принципів ООН щодо ролі адвокатів та практики Європейського суду з прав людини, дає підстави стверджувати, що держава має позитивний обов'язок організувати систему правосуддя таким чином, щоб доступ до правничої допомоги був реальним і ефективним, а не декларативним. Навіть в умовах воєнного стану

допустимі обмеження прав мають відповідати принципам законності, необхідності та пропорційності. Масова або непередбачувана мобілізація адвокатів без створення інституційних запобіжників може розцінюватися як непропорційне втручання у право на справедливий суд.

По-четверте, практичні наслідки відсутності нормативного врегулювання статусу адвокатів у мобілізаційних процесах вже сьогодні мають негативний вплив на здійснення правосуддя. Фіксуються випадки примусового доставлення адвокатів до територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки під час виконання ними професійних обов'язків, що суперечить гарантіям незалежності адвокатської діяльності та створює ризики прямого втручання у право на захист. Такі дії не лише підривають довіру до правової системи, але й можуть мати наслідком порушення міжнародних зобов'язань України.

По-п'яте, аналіз законодавчих ініціатив щодо надання адвокатам права на відстрочку від призову свідчить про наявність усвідомлення проблеми на рівні професійної спільноти та окремих суб'єктів законодавчої ініціативи. Водночас відсутність системного розгляду відповідних законопроектів та їх неприйняття вказують на недооцінку ролі адвокатури як елемента правової безпеки держави в умовах воєнного стану.

Узагальнюючи, слід дійти висновку, що запровадження механізму бронювання або відстрочки від мобілізації для адвокатів має розглядатися не як надання професійних привілеїв, а як інституційна гарантія безперервності адвокатської діяльності та реалізації права на справедливий суд. Такий підхід відповідає принципу верховенства права, міжнародним стандартам у сфері прав людини та потребам забезпечення стабільного функціонування правосуддя навіть в умовах збройного конфлікту.

Перспективним напрямом подальшого розвитку законодавства є формування комплексної моделі правового регулювання статусу адвокатів у період мобілізації, яка б забезпечувала баланс між інтересами обороноздатності держави та необхідністю гарантування доступу до правосуддя. Саме такий баланс є запорукою збереження демократичних інститутів і правової держави в умовах воєнного часу.

АНОТАЦІЯ

У розрізі цього дослідження розглядається проблема нормативного врегулювання мобілізації та бронювання адвокатів в Україні в умовах воєнного стану як гарантії адвокатської діяльності. Проаналізовано вплив повномасштабного збройного вторгнення російської федерації на забезпечення доступу до професійної правничої допомоги. Розглянуто чинне законодавство у сфері мобілізаційної підготовки та визначено місце адвокатури в системі гарантій здійснення правосуддя. Особливу увагу приділено законодавчим ініціативам щодо надання адвокатам відстрочки від призову під час мобілізації та причинам їх фактичної нереалізації. Обґрунтовано, що відсутність механізмів бронювання адвокатів створює ризики порушення права на захист і доступу до суду. Зроблено висновок про необхідність комплексного нормативного регулювання статусу адвокатів у контексті мобілізаційних

заходів як елементу забезпечення верховенства права в умовах збройного конфлікту.

Ключові слова: адвокатура, мобілізація, бронювання, воєнний стан, право на захист, доступ до правосуддя, право на відстрочку від мобілізації, інституційні гарантії адвокатської діяльності.

Література:

1. Гамрецький Є. О. Забезпечення гарантій адвокатської діяльності в особливий період // *Актуальні проблеми держави і права*. 2024. Вип. 102. С. 25–30. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2024_102_6
2. Новицька Н. Б., Новицький А. М. Правове забезпечення функціонування самоврядних інституцій адвокатури України // *Європейський правничий часопис*. 2024. Вип. 4. С. 42–46. DOI: 10.36919/3041-1149(Print).4.2024.42-46 cms.legal-journal.e-u.edu.ua
3. Новицька Н. Б., Новицький А. М. Інститут адвокатури в Україні: теоретичні та практичні аспекти функціонування в кризовий період // *Європейський правничий часопис*. 2024. Вип. 5. С. 56–62. Режим доступу: <http://dspace.e-u.edu.ua/handle/123456789/839ir.dpu.edu.ua>
4. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 03.08.2012 № 5076-VI (із змінами станом на 03.08.2023) // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>.
5. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України від 21.10.1993 № 3543-XII // *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 44. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text>
6. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
7. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) від 04.11.1950 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
8. Основні принципи ООН щодо ролі адвокатів : прийняті VIII-м Конгресом ООН з попередження злочинності та поведження з правопорушниками (Гавана, 27 серпня – 7 вересня 1990 р.) [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakononline.ua/documents/show/156416__156416 .
9. Airey v. Ireland, заява № 6289/73 : рішення Європейського суду з прав людини від 09.10.1979 р. [Електронний ресурс]. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57420> .
10. Прецедентне право Європейського суду з прав людини щодо захисту прав уразливих верств населення : навч. посіб. / О. О. Гайдулін, В. Ю. Худолей, І. М. Шаркова. – Київ : ФОП Голембовська О. О., 2020. 300 с. Режим доступу: https://nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/msc_3_copy.pdf .
11. Захищав поліцейських – опинився в частині: адвоката мобілізували під час виконання обов'язків // Національна асоціація адвокатів України.

URL: <https://unba.org.ua/news/10614-zahishav-policejs-kih-opinivsvya-v-chastini-advokata-mobilizovali-pid-chas-vikonannya-obovyazkiv.html>.

12. Тиск на адвокатів – показник порушення прав людини в Україні // Національна асоціація адвокатів України. URL: <https://unba.org.ua/news/9118-tisk-na-advokativ-pokaznik-porushennya-prav-lyudini-v-ukraini-naau.html>.

13. Адвокатів намагались силоміць мобілізувати під час судового засідання // *Закон і Бізнес*. URL: <https://zib.com.ua/ua/167234-advokativ-namagalis-silomic-mobilizuvati-pid-chas-sudovogo-z.html>.

14. Адвокати – єдина сторона судового процесу, яка не заброньована, – нардеп // Національна асоціація адвокатів України. URL: <https://unba.org.ua/news/9832-advokati-edina-storona-sudovogo-procesu-yaka-ne-zabron-ovana-nardep.html>.

15. Про внесення змін до статті 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» щодо надання відстрочки від призову на військову службу під час мобілізації адвокатам : проєкт Закону України від 19.12.2024 № 12348. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/45449> .

**Information about the author:
Snytnytsyn Pavlo Mykolaiovych,**

PhD in Law,

Associate Professor of the Department of Organization of Judicial
and Law Enforcement Bodies and the Bar,
National University “Odesa Law Academy”,

Advocate

23, Fontanska st, Odessa, 65009, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0003-1593-2671>